

סוגיה ב

איסור סירוס באשה

הצגת הנושא

סירוס בעל חיים אסור מן התורה במצות לא תעשה, והוא חל גם על סירוס בני אדם. בימינו עולה שאלת סירוס בני אדם בעיקר בהקשר הרפואי, דהיינו בהקשר של טיפולים רפואיים הגורמים לאובדן כושר ההולדה. בסוגיה דלקמן נדון בשאלת סירוס נשים, הדורשת דיון מיוחד, מכיון שלפי ההלכה אשה אינה מצווה בפריה ורבייה, וישנה במקורות דעה לפיה איסור תורה של סירוס אינו נוהג בנקבות. השאלה ההלכתית עולה במקרים בהם ניתנת המלצה רפואית לניתוח של כריתת הרחם, או לפגיעה בלתי-הפיכה אחרת באיברי הרבייה. כאשר מדובר בחשש לסכנת חיים, לית דין ולית דיין שהדבר מותר, שהרי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. השאלה היא מה הדין כאשר אין המדובר בסכנת חיים, אלא בצורך רפואי אחר. הדברים הבאים מוקדשים לבירור שאלה זו.

הדיון ההלכתי

א. מקור איסור סירוס

בין בעלי המומים האסורים למזבח מונה התורה: "ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה" (ויקרא כב, כד), והיא מוסיפה: "ובארצכם לא תעשו". סיפא זו של הפסוק כמובן אינה עוסקת בהקרבת קרבן, שהרי אין מקריבין בכל הארץ, אלא היא אזהרה שלא להטיל את המומים הללו גם בסתם בעלי חיים. וכך למדנו בתורת כהנים (אמור, פרק ז, יא): "לא תקריבו – אין לי אלא שלא יקריבו, מניין שלא יעשו, ת"ל לא תעשו, אין לי אלא תמימים, בעלי מומים מניין, תלמוד לומר לא תעשו, אין לי אלא בהמה, חיה ועוף מניין, ת"ל בארצכם,

אין לי אלא בארץ, בחו"ל מניין, ת"ל לא תעשו, בכל מקום שאתם, מניין אף באדם, ת"ל ובכם, כדברי בן חכנאי". כלומר: האיסור לעשות בעל חיים למעוך וכתות וכו' נוהג לא רק בבעלי חיים הראויים למזבח, אלא גם בבעלי מומין, בחיה (הפסולה למזבח), בעוף (שמום אינו פוסל אותו למזבח) ובאדם. ובחגיגה יד: למדנו: "שאלו את בן זומא מהו לסרוסי כלבא, אמר להם ובארצכם לא תעשו, כל שבארצכם לא תעשו". כלומר: אף חיה טמאה בכלל האיסור (ופירש"י שם שיש רבותא בכלב דוקא, שאפילו מחירו אסור לגבי מזבח).

הפסוק הבא בתורה הוא: "ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם א-לקיכם מכל אלה, כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם". גם אותו דורש התו"כ (שם אות יב): "מניין שאין מקבלים שקלים מן הגויים, ת"ל ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם א-לקיכם מכל אלה, אין לי אלא תמידים שהם קרויים לחם, שנאמר את קרבני לחמי לאשי, שאר כל קרבנות הציבור מניין, ת"ל מכל אלה. מניין שהנקבות בסירוס, ת"ל כי משחתם בהם מום בם, ר' יהודה אומר בהם, אין הנקבות בסירוס. כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם, מלמד שאין מרצים".

הלימוד שאין מקבלים שקלים מנכרים הוא מזה שהמשפט "ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם א-לקיכם" יכול להיקרא כאזהרה בפני עצמה, בלי "מכל אלה", כלומר: בנוסף על האיסור לקבל מהם בעלי מומין (ע' פירש"י על הפסוק). ו"מכל אלה" דורש התו"כ, בהמשך לדרשה הקודמת, שאין מקבלין מנכרים שום קרבנות ציבור. לעומת זאת, המשפט "כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם" בוודאי חוזר לבעלי מומין, אבל מכיון שאין הוא מוסיף הלכה, אלא רק נותן טעם, לומד ממנו ת"ק שגם הנקבות בסירוס. ראשונים נחלקו למה כוונת ת"ק. מפרשי התו"כ פירשו שהדברים אמורים באיסור לסרס, הנוהג בכל מקום. לשון רבנו הלל: "מניין שהנקבות בסירוס – כלומר מניין שהמסרס הנקבות חייב כי היכי דחייב בזכרים, ת"ל כי משחתם – כל מידי דבר משחת הוא, ונקבה נמי אי סירסה הוי בה השחתה דתו לא ילדה". ולשון הראב"ד: "האי סירוס דקאמר ת"ק סירוס בידים הוא, שלא יחתוך האם (=הרחם) שלה כדי שלא תלד". וכן במיוחס לר"ש: "ומניין שהנקבות בסירוס – שלא יחתוך האם שלה כדי שלא תלד". ואילו ה'יראים' (השלם סי' שמ"ב) והסמ"ג (ל"ת ק"כ) פירשו שהכוונה לאיסור הקרבת בעלי מומין, כפשוטו של מקרא, והכתוב מרבה איסור הקרבה בנקבה מסורסת. טעמם של רבנו הלל וסיעתו הוא מן-הסתם משום שבאיסור הקרבה קיי"ל שרק מומין שבגלוי פוסלים (בכורות לז), וסירוס נקבה אינו יוצר מום שבגלוי. את

טעם מחלוקת ת"ק ור' יהודה יש להבין לפי שיטתם כך: ת"ק סובר ש"משחתם" רומז לאיסור ההשחתה האמור לעיל, דהיינו ל"בארצכם לא תעשו", ו"בהם" בא לרבות לענין איסור זה גם נקבות, שאבר ההולדה שלהם הוא "בהם", בתוכם, שלא כבזכרים שהוא חיצוני וולמרות שכתוב 'בהם', ולא 'בהן', במקומות רבים בתורה כינוי הרמז לנקבות הוא במ"ם סופית, כגון: "כן בנות צלפחד דוברות, נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהם" (במדבר כז, ז). ואילו ר' יהודה לומד מ"בהם" למעט נקבות, כי איסור ההשחתה הוא רק "בהם", דהיינו רק במומים שבגלוי הנזכרים לעיל לענין איסור הקרבה, והצורך במיעוט הוא כדי שלא נחשוב ש"ובארצכם לא תעשו" מרבה לאיסור סירוס גם איברים שאינם בגלוי (כמו שהוא לדעת תנאים אחרים, ר' להלן פסקה ד').

ה'יראים' והסמ"ג חולקים כאמור על מפרשי התו"כ, וכותבים שת"ק אינו מרבה נקבות לאיסור סירוס, אלא רק לאיסור הקרבה, שעליו מדבר הפסוק כפשוטו, והוא בא ללמד שגם נקבה שסורסה נחשבת לבעלת מום ואסורה למזבח, כלומר שהיא יוצאת מן הכלל של "מומין שבגלוי". ויש להבין כנ"ל שהלימוד הוא מ"משחתם בהם", בתוכם. ולר' יהודה "בהם" רומז ל"מעון וכתות" וכו', שהם מומין שבגלוי, באיברי הזכר, ולפיכך נקבה מסורסת כשרה לגבי המזבח. ה'יראים' מחדש בהקשר זה שאיסור סירוס באדם תלוי בחיוב פריה ורביה, וגם בבהמות וחיות האיסור הוא רק בזכרים "דומיא דאנשים שנצטוו" (יש להבין: כי הזכרים הם האקטיביים במעשה ההולדה גם בבע"ח, ורק עליהם הקפידה התורה), ומה שנאמר בתו"כ שאף הנקבות בסירוס נאמר רק לענין איסור הקרבה, "ואם נפרש לאיסור סירוס – למ"ד נשים נצטוו מיירי" (ר"ל: למ"ד שנשים נצטוו בפו"ר, ר' יוחנן בן ברוקה ביבמות סה:; ע' בסוגיה הקודמת פסקה ז'). על מקור דבריו של ה'יראים' ר' להלן.

לפי פירוש ה'יראים' והסמ"ג הסיפא של הדרשה בתו"כ: "כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם, מלמד שאין מרצים" חוזרת לת"ק, הפוסל נקבה מסורסת למזבח. ומובן שגם לפירוש מפרשי התו"כ "מום בם לא ירצו לכם, מלמד שאין מרצים" חוזר לענין קרבן, בין לת"ק ובין לר' יהודה, ופירשה רבנו הלל: "כלומר אע"ג דעבר והקריבן, לא מרצו, דלא תימא דלכתחילה לא מיקרבי הא דיעבד שפיר דמי"¹.

1. אך יש להתקשות בדבר, שכן זה שבעל מום אינו מרצה כבר נאמר לעיל (פרשתא ז' אות ה):

והנה בתוספתא מכות (ד, ד) מצינו: "המסרס את האדם ואת הבהמה ואת החיה ואת העוף, בין גדולים בין קטנים בין זכרים ובין נקבות, הרי זה חייב, ר' יהודה אומר מסרס את הזכרים חייב ואת הנקבות פטור". הרי מפורש שמחלוקת ת"ק ור' יהודה היא באיסור סירוס. וה'יראים' יוכל לומר שת"ק של התוספתא סובר שנשים חייבות בפר"ר.

פירוש שלישי לדרשה בתו"כ, שהוא כעין שילוב של פירושי הראשונים, מצינו בפ"י 'קרבן אהרן' לספרא. הוא כותב שת"ק אוסר לסרס נקבה, ור' יהודה אומר שאין איסור לסרס נקבה, אלא האיסור הוא רק להקריב נקבה שסורסה, כי הכתוב מדבר בהקרבה (ושוב: כיוצא מן הכלל של מומין שבגלוי). אך לשון ר' יהודה "בהם, אין נקבות בסירוס" קשה לפירוש זה, היכן נזכר כאן איסור הקרבה? והגר"א הגיה בלשון התו"כ (מובא בספרא עם פ"י ה'חפץ חיים'): "מניין שהנקבות בסירוס, ת"ל כי משחתם בהם, ר' יהודה אומר מום במ², אין נקבות בסירוס". וגירסה זו יכולה להתאים לפירוש ה'קרבן אהרן', כלומר: ר' יהודה אומר ש"משחתם בהם" אמנם מרבה נקבות, אבל לא לענין איסור סירוס, אלא לענין מום לגבי מזבח. אולם ה'חפץ חיים' מפרש את גירסת הגר"א לאידך גיסא: ר' יהודה לומד מ"מום במ" שלא ייתכן שיש כאן ריבוי נקבות לסירוס, כי הכתוב אומר שהשחתה זו היא מום בהם לענין קרבן, ואין זה יכול להיות בנקבה, כי המום בה אינו בגלוי³.

ב. "כוונות התורה" באיסור סירוס

שנינו בשבת קט:, בענין איסור רפואה בשבת: "כל האכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרין (רש"י: משקה שכותשין לתוכו עיקרי ירקות ובשמים) מפני שהן לירוקה (רש"י: לחולי של ירקון ואינו מאכל

"כי לא לרצון יהיה לכם, מלמד שאין מרצים". וצ"ע. וכן לא ברור מדוע חוזר התו"כ על המילים "כי משחתם בהם" שנדרשו לענין איסור סירוס (לפי הגהת הגר"א המובאת לקמן מילים אלה אכן אינן מופיעות בסיפא של התו"כ).

2. אך בביאור הגר"א לאה"ע ה, יא מובאת דעת ר' יהודה בספרא כגירסתנו. ע' להלן פסקה ו'.
3. תחילה שולל החפץ חיים את האפשרות שהלימוד של ר' יהודה הוא מזה שלא כתוב 'בהן' בנו"ן, כי לגירסת הגר"א לא היה צריך ללמוד זאת מ'בם', אלא היה יכול ללמוד מ'בהם'. ולעיל הראינו שאי אפשר ללמוד מהמ"ם להוציא נקבות.

בריאים).". בגמ' (שם קי): נאמר שכוס של עיקרין ששותים כרפואה לירקון גורמת לעקרות. שואלת הגמ': "ומי שרי (רש"י: לשתות כוס עיקרין), והתניא מניין לסירוס באדם שהוא אסור, ת"ל ובארצכם לא תעשו, בכם לא תעשו, דברי ר' חנינא, הני מילי היכא דקא מיכוין, הכא מעצמו הוא, דאמר ר' יוחנן הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו, והאמר רב אשי רמות רוחא הוא דנקיטא ליה (רש"י: דההוא לאו סירוס הוא אלא רמות רוחא נקיטא ליה לתרנגול ומשניטל הודו הוא מתאבל ואינו משמש, אבל בסירוס אפילו ממילא אסור), אלא בסריס, והאמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן הכל מודים (רש"י: אע"פ שנחלקו בבכור שאחזו דם אי מקיזין או אין מקיזין דהוי מטיל מום בבעל מום) במחמץ אחר מחמץ שהוא חייב, שנאמר לא תאפה חמץ לא תעשה חמץ, במסרס אחר מסרס שהוא חייב, שנאמר ומעוך וכתות ונתוק וכרות, אם על כרות חייב (רש"י: שאינו נותקן לגמרי אלא חותכן ותלויין בכיס) על נתוק לא כל שכן, אלא להביא נותק אחר כורת שהוא חייב, ואלא בזקן (רש"י: שפסק מלידה), והאמר ר' יוחנן (רש"י: בפ' מי שאחזו) הן הן החזירוני לנערותי (רש"י: הרפואות האמורות שם למי שאינו בריא בתשמיש, ואמר ר' יוחנן לאחר שזקנתי החזירוני אותן רפואות לנערותי לתשמיש, אלמא זקן מוליד), אלא באשה (רש"י: שאינה מצווה בפריה ורביה), ולר' יוחנן בן ברוקא דאמר על שניהם הוא אומר ויברך אותם א-להים ויאמר להם פרו ורבו מאי איכא למימר, בזקינה, אי נמי בעקרה".

את תירוץ הגמ' "הני מילי היכא דקא מיכוין, הכא מעצמו הוא" מפרש הרשב"א שאיסור סירוס הוא רק כאשר מתכוון אל אבר ההולדה ופוגע בו ישירות, כמו במעוך וכתות וכו', ולא כאשר מתעקר ממילא, ללא פגיעה ישירה באבר ההולדה. ומסביר הרשב"א שאין לפרש שכוונת התירוץ לדעת ר' שמעון הסובר "דבר שאין מתכוון מותר" (שבת מא:), שהרי הראיה היא מ"הרוצה שיסרס תרנגול", דהיינו שמתכוון לסרסו. ועוד, שאם רצו לומר שמותר לשתות כוס של עיקרין משום שלהלכה דבר שאין מתכוון מותר, מדוע הגמ' נדה מזה, ומעמידה בסריס. אלא ודאי, אומר הרשב"א (וכ"כ התוס'), אין כאן היתר של דשא"מ, כי פסיק רישיה הוא שיתעקר, וההו"א של הגמ' היתה שסירוס בלי פגיעה ישירה באבר מותר, והביאו ראיה לזה מדברי ר' יוחנן, אך אחר שנדחתה הראיה – חוזרת בה הגמ' מזה, ומניחה שגם סירוס ממילא אסור (אולי רק מדרבנן, ר' להלן), ולכן תירצה "אלא בסריס".

על התירוץ "אלא בזקן" כתבו התוס': "הכא לא שייך למיסר משום מסרס אחר

מסרס, דזקנה לאו סירוס היא". ולכאורה דבריהם תמוהים, אדרבה, אם זקנה אינה סירוס, הרי שמסרסו עכשיו בשתיית כוס של עיקרין. ויש להבין את כוונתם על פי מה שכתב הרא"ש בתוספותיו: "אלא בזקן – אע"פ דמסרס את הסריס חייב, התם גזירת הכתוב היא כיון שתחילתו בא לו על ידי סירוס, אבל זקן שפסק מלידה תו ליכא ביה איסור סירוס" [וה'חזון איש' (אה"ע סי' י"ג) כתב שאולי צ"ל בתוס' שלנו: 'דבזקנה לאו סירוס הוא', וכך הלשון תהיה יותר מוכנת]. אבל הרא"ש מסיים: "מיהו תמיהא לי מנא לן למדרש טעמיה דקרא משום פריה ורביה כיון דקפיד קרא אכל אשר בארצכם", ר"ל: גם על בעלי חיים, שאינם מצווים בפר"ד.

והרשב"א הקשה על הגמ': "קשיא לי ומי גרע זקן מסריס (ר"ל: שיש בו סירוס אחר סירוס), ואיכא למימר דאין הכי נמי, דמסרס אחר מסרס גזירת הכתוב הוא, וטעמא דקרא משום דכל שכיוצא בו, כלומר בחור שכמותו, מוליד, וזה מסרסו, אין ניכר שהיה סריס מתחילתו, ונראה כמסרסו עכשיו, ולפיכך אסריס הקפיד הכתוב, אבל זקן שאין ראוי להוליד לפי דרכן של בריות שוב לא הקפידה תורה בסירוס דידיה". דבר גדול למדנו למדנו מדברי הרשב"א, ש"גזירת הכתוב" אינה מילתא בלא טעמא, אלא תמיד אפשר להבין מה טעם אמרה תורה דין מסוים, אע"פ שמדעתנו לא היינו מחליטים כן (ע' בספר 'בתורתו של ר' גדליה', עמ' י"ח). אך כמובן שאין דברי הרשב"א עונים על שאלת הרא"ש מניין לחכמים לומר שאיסור הסירוס תלוי ביכולת ההולדה של זה שמסרסים אותו.

ונראה שזוהי דוגמא מובהקת למושג "רעיון המצוה" שלמדנו ממו"ר הג"ר גדליה זצ"ל⁴. כי הנה התורה מונה מומים הפוסלים בהמה להקרבה: "ואיש כי יקריב זבח שלמים לה' לפלא נדר... כל מום לא יהיה בו, עורת או שבור או חרוץ... לא תתנו מהם על המזבח לה', ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה" (ויקרא כב, כא-כג), ואחריהם מופיע הפסוק: "ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה', ובארצכם לא תעשו". עלינו לשאול את עצמנו מה מיוחד במומי מעוך וכתות ונתוק וכרות שדוקא בהם אוסרת התורה להטיל את המום הזה בכל בהמה וחיה ואף באדם, מה שלא אסרה כן בשאר המומים. אין ספק שהרעיון של האיסור הוא – אין המדובר בטעם האיסור, אלא בגדרו, דהיינו ברעיון שהוא מבטא – שאין לפגוע ביכולת ההולדה של בעלי חיים. התורה

4. ע' בהקדמה לספרי 'רפואה, הלכה וכוונות התורה', פסקה ג'.

אומרת שאין זו כפגיעה באבר אחר כלשהו, שהיא בגדר צער בעלי חיים גרידא (שיש דעה שהוא מדאורייתא, אך אין בו ל"ת), אלא זהו לאו מיוחד שלוקין עליו, ועניינו, המתבקש מעצם ייחודו משאר המומים, הוא הפגיעה ביכולת ההולדה. לפיכך ברור לחכמים שאין האיסור שייך במי שאין לו יכולת כזו, שכן לגביו הפגיעה באיברי ההולדה היא כפגיעה בכל אבר אחר. ואת טעם הדין של סירוס אחר סירוס כבר הסביר הרשב"א. ולהלן (פסקה ד') נראה שהתוס' מניחים בפשטות שלענין איסור סירוס אין הבדל בין מום שבגלוי למום שאינו בגלוי, למרות שלענין איסור הקרבה נאסרו רק מומין שבגלוי, וטעמם הוא בוודאי משום שרעיון המצוה הוא פגיעה ביכולת ההולדה, ואם כן מה לי אם המום הוא בגלוי או לא בגלוי. וה'יראים' הנ"ל פסקה א' מרחיק לכת יותר מהרשב"א, וטוען שאיסור הסירוס תלוי לא רק ביכולת לפרות ולרבות, אלא במצות פו"ר (ומקבילתה אצל בע"ח: במעשה האקטיבי המביא לפו"ר), וזהו הרעיון של איסור הסירוס, דהיינו הפגיעה באפשרות לקיים מצוה זו. להלן נראה מניין למד זאת ה'יראים'.

והנה ה'חזון איש' כותב (שם): "והרשב"א הקשה גם כן למה גרע זקן מסריס... ותירץ דזקנה מינכרא טפי מסריס, ואין זו סברא להכריע בדאורייתא, ועוד, הנותק אחר כורת לא שייך למיסר מפני הרואין, שהרי כל הרואין חזו שהוא כרות קודם שניתק. ונראה כוונתו דהכא בכוס עיקרין אין האיסור אלא מדרבנן, וכמ"ש הר"מ שאין לוקין עליו, והילכך יש להקל בזקן טפי מסריס, אבל בסירוס ממש ודאי לא ס"ד שיהא מותר לסרס את הזקן". ולענ"ד דבריו תמוהים, שהרי לשון הרשב"א היא: "ולפיכך אסריס הקפיד הכתוב, אבל זקן שאין ראוי להוליד לפי דרכן של בריות שוב לא הקפידה תורה בסירוס דידיה", וברור אפוא שמתכוון לסירוס דאורייתא. ומה שכתב החזון"א "ואין זו סברא להכריע בדאורייתא" – הרשב"א אינו בא להכריע בדאורייתא, אלא רק להסביר את טעם גזירת הכתוב במסרס אחר מסרס, שהיא גזירה שהתורה גזרה לגבי כל צעיר, שאפילו הוא כבר מסורס אסור לחזור ולעשות בו מעשה. ומצינו הלכות דאורייתא שהן כעין "לא פלוג". ומה שכתב הרשב"א ש"אין ניכר שהיה סריס מתחילתו", היינו למי שאינו בודקו, אלא רואה לפניו אדם צעיר שמן-הסתם שייך בו סירוס, והטעם שבזקן סברה הגמ' שאין סירוס, הוא מפני שמי שאין בטבעו לבעול ולהוליד (בלשון הרשב"א: "שאיין ראוי להוליד לפי דרכן של בריות") לא שייך בו איסור סירוס, שהרי הרעיון של איסור הסירוס מתבקש מעצם ייחודו משאר המומים, כנ"ל.

ולעצם השאלה האם שתיית כוס של עיקרין אסורה מדאורייתא או מדרבנן – ר' להלן.

ג. "אלא באשה"

הגמ' דוחה את התירוץ "בזקן", באומרה שיש אפשרות טבעית שזקן יחזור ליכולת ההולדה שהיתה לו, כך שגם עליו חל איסור סירוס. ומתרצת הגמ': "אלא באשה". משמע מזה שהגמ' נוקטת להלכה כדברי ר' יהודה בספרא, שאין איסור סירוס בנקבות. אלא שהגמ' שואלת: "ולר' יוחנן בן ברוקא דאמר על שניהם הוא אומר וכו' מאי איכא למימר", כלומר: הלא יש לאסור סירוס מטעם ביטול פו"ר, ומתרצת: "בזקנה, אי נמי בעקרה", שאינן יכולות ללדת בדרך הטבע. וכתבו התוס' (ד"ה בזקנה): "באשה נמי לא שייך בה מסרס אחר מסרס, דאין שייך בה סירוס". וכוונתם כנ"ל, שאין איסור סירוס בנקבה, וזאת משום שהלכה כדעת ר' יהודה. וה'יראים' (הנ"ל פסקה א') הביין משאלת הגמ' "ולר' יוחנן בן ברוקא" וכו' שאיסור סירוס תלוי בחיוב פו"ר, ולכן לרבנן דר' יוחנן בן ברוקא אין איסור סירוס באשה (וכך משמע מרש"י ד"ה אלא באשה⁵).

הרמב"ם פסק (הל' איסורי ביאה טז, י-יב): "אסור להפסיד איברי הזרע בין באדם בין בבהמה חיה ועוף, אחד טמאים ואחד טהורים, בין בארץ בין בחו"ל... וכל המסרס לוקה מן התורה בכל מקום, ואפילו מסרס אחר המסרס לוקה... והמסרס את הנקבה, בין באדם בין בשאר מינים, פטור. המשקה עיקרין לאדם או לשאר מינים כדי לסרסו, הרי זה אסור ואין לוקין עליו, ואשה מותרת לשתות עיקרין שמסרסין אותה עד שלא תלד". וכתב ה'מגיד משנה': "והמסרס את הנקבה וכו' פטור – בתו"כ ר' יהודה אומר אין הנקבות בסירוס, וכן מבואר בפ' שמונה שרצים, ופירש רבינו חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא, מדלא תני מותר לסרס הנקבות, ולזה כתב רבינו פטור. המשקה עיקרין וכו' – מהסוגיא ששם מתבאר זה, דכל היכא דלא נגע באיברים ממש לא מיחייב, ושם מבואר דאסור הוא, שאמרו שם לירקונא רפואה פלנית ומיעקר, והעמידוה דוקא באשה, ובתוספתא פ"ח מיבמות האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד, והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד".

5. ע' מהרש"א על תוס' ד"ה בזקנה ועל תוס' קי: ד"ה והתניא.

ה'מגיד משנה' הבין אפוא שהרמב"ם פסק כר' יהודה, וזאת בגלל משמעות הסוגיה בשבת שבאשה אין איסור סירוס. ויש להוסיף שבהמשך התוספתא שמביא ה'מגיד משנה' נאמר: "האיש אין רשאי לישא עקרה וזקנה, אילונית, קטנה ושאינה ראויה לילד, האשה רשאה להינשא אפילו לסריס, ר' יהודה אומר המסרס את הזכרים חייב ואת הנקבות פטור". מזה שמובאת רק דעת ר' יהודה ולא דעת ת"ק יש קצת ראייה שהלכה כר' יהודה בענין סירוס נקבה, כי לענין מצות פריה ורביה – שהוא הנושא שהתוספתא עוסקת בו, ע"ש – העובדה שר' יהודה פוטר מסרס נקבה ממלקות אינה מלמדת שלאשה אין מצות פו"ר, שכן בפשטות "פטור" משמעו פטור אבל אסור, וכמו שכתב המ"מ, ואם כן עדיין אפשר לחשוב שאסור משום מצות פו"ר. אלא נראה שהתוספתא הביאה בדרך אגב דין נוסף שבו האשה שונה מהאיש בענינים אלה, והוא שאיסור סירוס נאמר לגבי איש ולא לגבי אשה, ולא אמרו זאת בלשון: 'ולדברי ר' יהודה המסרס את הזכרים וכו', אלא "ר' יהודה אומר" וכו', ומשמע שהתוספתא נוקטת כר' יהודה. ויש להבין לשיטת המ"מ שמה שאשה מותרת לשתות כוס של עיקרין, הוא מפני שגם לאיש שתיית כוס של עיקרין אינה אסורה מן התורה אלא מדרבנן, ובאשה שסירוסה מדרבנן לא גזרו בכוס של עיקרין. אמנם מה שכתב המ"מ שמהסוגיה בשבת מתבאר שכל שלא נגע באיברים עצמם אינו חייב – צ"ע היכן זה מתבאר, כי את מה שאמרה הגמ' "הני מילי היכא דקא מיכוין הכא מעצמו הוא" דחתה הגמ', והעמידה את ההיתר בסריס או בזקן כאשר סברה שאין בהם משום סירוס. ואם משום שבאשה כוס של עיקרין מותרת, למרות שבסירוס אשה יש איסור דרבנן, ועל כרחק שזה משום שאיסור כוס של עיקרין באיש אינו אלא מדרבנן – אין מבואר בסוגיה שבסירוס אשה יש איסור דרבנן, וערבך ערבא צריך. וכך הקשה ה'מנחת חינוך' (מצוה רצ"א). ומכל מקום בתוספתא אכן משמע שסירוס נקבה אסור מדרבנן, שכן היא אומרת שהמסרס את הנקבה פטור, דהיינו פטור אבל אסור. גם משמע קצת מלשון התוספתא שכוס של עיקרין לאיש איסורה מדרבנן, שכן לא אמרה שהשותה כוס של עיקרין חייב, אלא "האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין". אך ע"ע להלן.

ד. מהות האיסור בכוס של עיקרין

באשר לסיבה ששתיית כוס של עיקרין לאיש אסורה רק מדרבנן, כתב הראב"ד בפירושו לתו"כ: "האי סירוס דקאמר ת"ק סירוס בידים הוא, שלא יחתוך האם שלה כדי שלא תלד, אבל גרמא, כגון על ידי מאכל או על ידי משקה שמצטמקת האם שלה ואינה יולדת, דבר זה אף באשה מותרת (כלומר: לא רק בבהמה נקבה מותר, אלא אף באשה, למרות שבאשה יש בכך פגיעה בפו"ר), שאינה מצווה על פו"ר, ובזכר בין סירוס דבידים בין דממילא אסור בין באדם בין בבהמה כדאיתא בשבת פ' שמונה שרצים". הרי שסובר שכוס של עיקרין הוא גרמא, ולכן אין בו איסור דאורייתא, כי התורה אמרה "ובארצכם לא תעשו", עשייה הוא דאסור, גרמא שרי, כמו שאמרו בשבת קכ: לגבי "לא תעשו כן לה' א-לקיכם" ולגבי "לא תעשה כל מלאכה". אלא שקצת קשה: מדוע במלאכת שבת ובמחיקת השם בגרמא אין אפילו איסור דרבנן, ואילו כאן יש. והתקשה בזה ה'מנחת חינוך' (שם). ויש שתירצו שמשום ביטול פו"ר אסרו סירוס בגרמא (ע' בהערות למנ"ח מהד' מכון ירושלים). אך עדיין קשה מדוע אסרו סירוס בגרמא בבע"ח זכר, כמו שמשמע מדברי הגמ' בשבת בענין תרנגול, וכמ"ש הראב"ד. וצ"ע.

ובהסבר שיטת הרמב"ם י"ל שאינו משום גרמא, אלא שמאחר שר' יהודה ממעט נקבות מסירוס מ"בהם", והלכה כמותו, ממילא גם כוס של עיקרין בזכרים ממועט, כי לדעת ר' יהודה "בהם" רומז ל"מעוך וכתות" וכו', דהיינו לפגיעה באיברי הזכר החיצוניים, שהם מומין שבגלוי, כנ"ל פסקה א', ודוקא בהם יש איסור דאורייתא. אבל לת"ק המרבה נקבות, דהיינו גם איברים פנימיים, באמת י"ל שגם כוס של עיקרין אסורה מן התורה, ואינה נחשבת לגרמא. ואכן, מתוס' בכורות ט: (ד"ה כולן) משמע שהבינו שכוס של עיקרין אסורה מן התורה, שכן התנאים נחלקו שם: לדעת ר' יהודה "מעוך וכתות ונתוק וכרות" האמורים במומי קרבן כולם גם בגיד וגם בביצים; לדעת ר' אליעזר בן יעקב כולם רק בגיד ולא בביצים; ולר' יוסי נתוק וכרות הם רק בגיד, ומעוך וכתות גם בביצים. טעמם של ראב"י ור' יוסי הוא משום שלדעתם אין הם נחשבים מומין שבגלוי, ע"ש. וכתבו התוס' שגם התנאים הסוברים שכולם או חלקם הם רק בגיד, מכל מקום לגבי "ובארצכם לא תעשו" הם מודים שהאיסור הוא גם בביצים, שהרי אפילו

שתיית כוס⁶ של עיקרין אסורה. ומזה שהביאו ראייה מכוס של עיקרין משמע שלדעתם כוס של עיקרין אסורה מדאורייתא, כי אם איסורה מדרבנן, מה הראיה שהתנאים האלה מחייבים בסירוס בביצים, אולי חכמים אסרו כל סירוס מדרבנן. ובפסקי ריא"ז בשבת כתב בפירוש שעל שתיית כוס של עיקרין חייב⁷.

אולם יש כאן קושי: הלא בגמ' בשבת נאמר שבאשה אין איסור סירוס, וזאת אומרת שהסוגיה שם היא כר' יהודה, כנ"ל בפסקה הקודמת, אבל לר' יהודה לכאורה אין סיבה ששתיית כוס של עיקרין תהיה אסורה מן התורה, שהרי הוא ממעט סירוס אשה מ"בהם" מפני שרק איברים שבגלוי נאסרו, ורק עליהם נאמר "ובארצכם לא תעשו", ואם כן גם סירוס פנימי באיש אינו אסור מן התורה. בשלמא לראב"י ור' יוסי ש"ובארצכם לא תעשו" מרבה לענין סירוס גם איברים שאינם בגלוי, י"ל שהוא מרבה גם כוס של עיקרין וגם אשה, כדעת ת"ק בספרא, ולדעתם כתבו התוס' שכוס של עיקרין אסורה מן התורה, אבל התוס' מביאים ראייה מהסוגיה בשבת, והיא הרי כר' יהודה. ואילו היו התוס' סוברים כ'יראים' שבאשה אין איסור סירוס גם לת"ק מפני שאינה מצווה בפו"ר, היה אפשר להבין שבאיש גם כוס של עיקרין שהוא סירוס פנימי אסור מן התורה, כמו שלראב"י ור' יוסי הוא אסור גם באיברים שאינם בגלוי, אבל התוס' אינם סוברים כ'יראים', שהרי כתבו (קי: ד"ה והתניא וקיא. ד"ה בזקנה) שבאשה אין שייך סירוס גם בשלב שבו הגמ' מדברת לפי ר' יוחנן בן ברוקא.

ובשו"ת 'חתם סופר' (אה"ע סי' כ') העלה את הסברה שר' יהודה ממעט נקבה מסירוס כי הבין ש"כרות" וחבריו האמורים בפרשה זו הם כמו "כרות" האמור ב"לא יבוא פצוע דכא וכרות שפכה" (דברים כג, ב), המדובר בגיד וביצים של זכר (מש' יבמות ע.), דהיינו שאיסור סירוס, ואיסור פצוע דכא וכרות שפכה

6. ר' הגהת צ"ק בגיליון.

7. ולכאורה כך משמע בפשטות ממהלך הסוגיה, שהרי על שאלת הגמ' "ומי שרי, והתניא מניין לסירוס באדם שהוא אסור ת"ל ובארצכם לא תעשו", שמשמע ממנה שחשבו את כוס של עיקרין לאיסור תורה, תירצו: "הני מילי היכא דקא מיכוין, הכא מעצמו הוא", ובזה אין איסור, כמ"ש ר' יוחנן לגבי תרנגול. אבל כשדחו את הראיה מר' יוחנן, לכאורה חזרו להבנה שהאיסור בכוס של עיקרין הוא מן התורה. אמנם יש לדחות שלמרות שהראיה נדחתה, החילוק בין מתכוון לאיברים לבין נעשה מעצמו לא נדחה, ובנעשה מעצמו האיסור אינו מדאורייתא. ה'חזון איש' (אה"ע סי' י"ג) נוטה לדעה שכוס של עיקרין אסורה מן התורה, ומסייע זאת ממהלך הגמ' באופן קצת שונה, ואף לפי דרכו כתב שיש לדחות את הסיוע, ע"ש.

לקהל, מענין אחד הם, והם עוסקים בזכרים, ומה שאמר ר' יהודה בספרא ש"בהם" ממעט נקבות אינו מתייחס להיות "מעוך וכתות" וכו' מומין שבגלוי, כמו שאמרנו בפסקה א', אלא להיותם באיברי הזכר. ולפי זה י"ל שלר' יהודה "ובארצכם לא תעשו" מרבה כל סירוס בזכר, אפילו באמצעות כוס של עיקרין, כמו שלראב"י ור' יוסי הוא מרבה גם סירוס שאינו בגלוי. וגם ראב"י ור' יוסי יכולים לסבור שהדברים אמורים רק בזכרים. כך אפשר להבין את דברי התוס' שאיסור כוס של עיקרין הוא מדאורייתא אע"פ שאין סירוס באשה⁸. וה'יראים' כתב: "הכתוב לא דיבר כלל אלא בזכרים, דכתיב ונתוק וזרות, ונקבות לאו בני הכי נינהו". וצ"ע בכוונתו, כי לכאורה גם ברחם אשה שייך ניתוק וכריתה, ואולי כוונתו כחת"ס, ומכל מקום לפי הבנתו שהתורה מדברת רק על זכרים, מובן איך הגיע לכך שרעיון המצוה של סירוס קשור לחיוב פו"ר, ולמקבילו בבע"ח, כי אם התורה אומרת את איסור סירוס בהקשר לאיברי הזכר, מתבקש שרעיון האיסור הוא ביטול יכולת ההולדה של הזכר דוקא, המצווה בפו"ר והפעיל במעשה ההולדה.

והרמב"ם פסק לענין הקרבה כר' יהודה במחלוקתו עם ראב"י ור' יוסי (הל' ביאת המקדש ז, ח), וה'כסף משנה' התקשה מדוע סטה מהכלל שהלכה כר' יוסי נגד ר' יהודה. לפי דרכנו בפסקה א' שר' יהודה ממעט נקבות מפני שלדעתו "ובארצכם לא תעשו" אינו מוסיף על "מעוך וכתות" וכו' שבאיסור הקרבה, ולכן רק במומין שבגלוי יש סירוס, ואילו לראב"י ור' יוסי ש"ובארצכם לא תעשו" מוסיף סירוס שאינו בגלוי, גם נקבות נוספו – מובן מדוע פסק הרמב"ם כר' יהודה, כי הסוגיה בשבת כמותו. אבל לפי חת"ס שמה שר' יהודה ממעט נקבות מסירוס אינו דוקא לשיטתו בהקרבה – אין הסוגיה בשבת מוכיחה שהלכה כר' יהודה לגבי הקרבה, ונשאר הקושי שהעלה הכס"מ].

ה. מחלוקת הראשונים בכוס של עיקרין והשלכתה על דין סירוס אשה

הראשונים נחלקו אפוא האם שתיית כוס של עיקרין אסורה מדאורייתא או מדרבנן: הרמב"ם והראב"ד סוברים שאיסורה מדרבנן, ואילו מדברי התוס' נראה

8. ה'חתם סופר' עצמו סובר, על פי דברי הרמב"ם, שאיסור כוס של עיקרין הוא מדרבנן, ומדאורייתא רק סירוס באיברי הזכר אסור.

שלדעתם איסורה מדאורייתא. גם מדברי הרמב"ן בחידושיו לשבת נראה שהוא סובר שכוס של עיקרין אסורה מן התורה, שכן תחילה הוא כותב שמ"ש הגמ' ששתיית כוס של עיקרין לסריס אסורה משום סירוס אחר סירוס – הוא "בסריס חמה שאינו מוליד, אבל מתאוה ובוועל, וכשהוא שותה כוס של עיקרין הללו מיעקר לגמרי ואינו מתקשה כלל ואינו יכול להיות נזקק לנשים, וזה אסור לפי שהקפידה תורה על תוספת סירוס". משמע שסובר שאיסור תורה הוא. ובסוף דבריו כותב הרמב"ן שאולי אין צורך להעמיד את קושיית הגמ' מסירוס אחר סירוס בסריס חמה דוקא, אלא אפילו בסריס אדם "כיון דחייבה תורה על נותק אחר כורת אע"פ שהוא סריס גמור ואינו מוסיף כלום, כיון שעשה מעשה סירוס אסור, אף זה כן", ר"ל: אף סריס אדם השותה כוס של עיקרין כן. ושוב, משמע שאיסורו מן התורה⁹.

מכל מקום, עולה מדברי הרמב"ן חידוש, שלא רק מניעת יכולת ההולדה נחשבת סירוס, אלא גם מניעת יכולת הבעילה ממי שיכול לבעול, אף אם אינו יכול להוליד מחמת לקות בזרע שלו, הריהי סירוס. הוי אומר: "הרעיון של המצוה" לדעת הרמב"ן אינו רק מניעת יכולת ההולדה, כמו שהגדרנו לעיל פסקה ב', אלא גם מניעת יכולת ההזדווגות, שהיא צורך טבעי לכל בעל חיים. וה'חזון איש' (שם) הסתפק האם יש איסור סירוס בפרד, שאינו יכול להוליד אך יכול לבעול (חולין עט.), וכתב שאע"פ שבסריס חמה ודאי יש סירוס, אולי רק מין ששייכת בו הולדה שייך בו איסור סירוס. ומסיק שהדעת נוטה לאיסור. ולפי האמור כך עולה מדברי הרמב"ן.

על מה שאומרת הגמ' שלאשה מותר לשתות כוס של עיקרין, כתב הרמב"ן שהוא משום "שאיין בה דין סירוס", וכ"כ הרשב"א: "דבאשה ליכא משום סירוס". והיינו כדעת ר' יהודה. ומשמע שלדעתם בסירוס אשה בידיים אין אפילו איסור דרבנן, כי ראינו שלדעת הרמב"ן לזכר כוס של עיקרין ככל הנראה אסורה מן התורה,

9. בשו"ת "ביע אומר" (ח"ח אה"ע סי' י"ד) הביא אחרונים שלמדו מדברי הרשב"א בשבת קי.; ומדברי הריטב"א ביבמות סג.; שהם סוברים שאיסור כוס של עיקרין הוא מדרבנן, ע"ש. אך לענ"ד אין זה מוכרח, כי הרשב"א מדבר על השלב שבו הגמ' רצתה להוכיח מדברי ר' יוחנן שמעצמו שרי, אך אחרי שהוכחה נדחתה י"ל שחזורים להבנה שהאיסור בכוס של עיקרין הוא מדאורייתא, כנ"ל הערה 7. ובאשר לריטב"א – הריטב"א מדבר על עקרות זמנית, ולא על שתיית כוס של עיקרין המעקרת לגמרי, ע"ש. אמנם ה'ראים' והמאירי (בשבת קי:) סוברים בפירוש כרמב"ם, שכוס של עיקרין אסורה רק מדרבנן.

ואם סירוס אשה אסור מדרבנן, מדוע לא יהיה באשה איסור דרבנן גם בכוס של עיקרין, הלא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. אך קשה מלשון התוספתא "ואת הנקבות פטור", שמשמעה בפשטות: פטור אבל אסור, כנ"ל סוף פסקה ג'. והנה בשו"ע (אה"ע ה, יא) פסק שהמסרס את הנקבה פטור אבל אסור. וכתב על כך הט"ז (ס"ק ו'): "וכתב המגיד משנה מדתני אין סירוס בנקבות, ולא אמר מותר לסרס הנקבות, שמע מינה חיוב הוא דליכא אבל איסורא איכא, ומשום הכי כתב הרמב"ם כאן לשון פטור. ולא נראה לי דקדוק זה מגמרא, דודאי גם לשון אין סירוס בנקבות מורה על היתר כמו לשון מותר, אלא הטעם כיון שמסרס אותה על ידי מעשה כגון הכאה או בעיטה או שאר דברים הגורם סירוס, ובא על ידי מעשה שלו, אין לומר בו היתר, דאפילו בבהמה אסור משום צער בעלי חיים בלא איסור סירוס". והנה הט"ז כנראה לא ראה את התוספתא שכתוב בה בפירוש לשון "פטור", ומכל מקום הסברו ללשון הרמב"ם מתאים כמובן גם לתוספתא: המסרס הוא חובל, ולכן אי אפשר לומר שמותר לסרס נקבה, לא מיבעיא באדם שאסור לחבול בו, אלא אף בבהמה, משום צער בע"ח. אבל כוס של עיקרין, שאין בה חבלה, מותרת. ואף אילו היתה בה חבלה היתה מותרת לצורך רפואה ממחלת הירקון.

לשיטת הט"ז, שהיא ככל הנראה שיטת הרמב"ן והרשב"א, יוצא אפוא שכריתת הרחם או השחלות לצורך רפואי – גם כאשר אין בו פיקוח נפש – מותרת, שהרי אין שום איסור בחבלה לצורך רפואה.

ו. שיטת הגר"א בסירוס אשה

לגר"א יש שיטה מיוחדת בהבנת מחלוקת התנאים בספרא. על לשון השולחן ערוך (אה"ע ה, יא) "והמסרס את הנקבה בין באדם בין בשאר מינים פטור", כתב הגר"א בביאורו: "תו"כ שם, מניין שאף הנקבות בסירוס, ת"ל כי משחתם, ר' יהודה אומר בהם ואין הנקבות בסירוס, ופסק כת"ק, אלא דאין בהם מלקות כיון דלא נכללו בל"ת דלא תעשו". ועל האמור בשו"ע בסעיף הבא שהמשקה כוס של עיקרין הרי זה אסור ואין לוקין עליו, כתב הגר"א: "דליתנהו בכלל ומעוך כו' אלא בכלל משחתם, דלהכי לא נפקא אשה אלא ממשחתם כיון דלא שייך בה ומעוך כו' בגיד וביצים ואין לוקין כנ"ל". הרי שרואה ב"כי משחתם בהם" איסור עשה, והבין שהרמב"ם והשו"ע פסקו כת"ק, ומה שהמסרס את

הנקבה או המשקה כוס של עיקרין לזכר פטור אבל אסור – אינו משום שהוא איסור דרבנן, אלא משום שאין בו לאו של "לא תעשו", אלא איסור עשה מ"משחתם בהם".

ופלא על מי שכל חדרי תורה גלויים לפניו, שנתעלמה ממנו התוספתא במכות, בה מפורש שלת"ק המסרס את הנקבה חייב, דהיינו חייב מלקות. וכבר הקשה כן ב'מצפה שמואל' על התוספתא (ולשון רבנו הלל בפירושו לדברי ת"ק בספרא: "מניין שהמסרס הנקבות חייב כי היכי דחייב בזכרים"). וגם עצם ההנחה שלת"ק הוא איסור עשה צריכה עיון, כי אין זה דומה לשאר איסורי עשה שבהם הכתוב אומר את הדבר המותר לעשותו או שצריך לעשותו, וממנו אנו שומעים את הדבר האסור בדרך "מכלל הן אתה שומע לאו", כגון באיסור עשה דמצרי ואדומי, שמ"בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבוא להם בקהל ה'" אתה שומע שלפני דור שלישי הם אסורים לבוא בקהל, או מ"והוא אשה בבתוליה יקח" אתה שומע שאסור לו לקחת בעולה, וכן "כי אם צלי אש" מלמד שמה שאינו צלי אש אסור. אבל ב"כי משחתם בהם" אין לשון של היתר שמכללו אתה למד איסור, אלא הוא מתייחס לאיסור האמור לעיל בלשון לא תעשה ומכליל בו גם נקבות, ואם כן סירוס נקבה לת"ק הוא בכלל הלאו של "ובארצכם לא תעשו".

ועוד קשה להבין לשיטת הגר"א, מדוע לאשה מותר לשתות כוס של עיקרין, הרי הגר"א כותב שהאיסור בכוס של עיקרין הוא מ"משחתם בהם", ואיסור זה הלא אמור לשיטתו גם לגבי נקבות, ואם כן מדוע פוסק השו"ע (בסוף סעיף י"ב) שאשה מותרת לשתות כוס של עיקרין, ואף הגר"א (בתחילת הסעיף) מביא את התוספתא ביבמות שמפורש בה כך.

והנה בשו"ת 'איגרות משה' (אה"ע ח"א סי' י"ג [תשט"ז]) החזיק בשיטת הגר"א, וכתב ליישב את התמיהה האחרונה כך: "וצריך לומר דגם ת"ק דבתו"כ דורש למעט מבהם נקבות כדדריש ר' יהודה, אבל הם סברי (ר"ל: רבנן, דהיינו ת"ק) דבא למעט נקבות רק מכוס של עיקרין, שאינו במעשה באיברי הלידה ונתרבו לאיסור רק ממשחתם, שאין זה אלא בהם בזכרים ולא בנקבות, אבל באיברי הלידה נתרבו גם נשים לאיסור מקרא דמשחתם. ואיכא בקרא דמשחתם שני ענינים לאיסור, אחד, באיברי הלידה אף של נקבה, ושני, על ידי דברים אחרים כמו בכוס של עיקרין, וזה בזכרים דוקא ממייעוטא דבהם. ור' יהודה פליג וסובר שהמיעוט דבהם ממעט נשים לגמרי שלא ילמדו לאוסרן מקרא דמשחתם, וקאי לדרידה משחתם רק לרבות כוס של עיקרין באיש. וניחא לפי"ז מה שהגר"א כתב

שגם כוס של עיקרין הוא מקרא דמשחתם, שלא נמצא זה בתו"כ, שלכאורה תמוה מנא ליה להגר"א זה, אבל הוא משום דמה יעשה ר' יהודה בקרא דמשחתם, ולפרש דכולו נאמר בשביל קרא דבהם שהוא למעט נקבות, הא אין צריך קרא למעט נקבות, דלא נאמר האיסור אלא באיברי הזכר שליתנהו כלל באשה, ולכן מוכרחין לומר דמרבין ממשחתם גם כוס של עיקרין אף שלא נעשה מעשה באיברי הלידה, ובזה מודה גם ר' יהודה, וכיון שממשחתם מרבין אף שלא בהאיברים שנאמר לעיל מזה בקרא, דהם איברי הזכר, ודאי היה לנו לרבות לאיסור אף נקבות, והוצרך קרא דבהם למעט, וסובר ר' יהודה דלגמרי נתמעטו, ולת"ק לא נתמעטו נשים רק מכוס של עיקרין שילפינן מקרא זה.

אך יש להתקשות בדבריו: איך אפשר מ"משחתם בהם" גם לרבות נקבות וגם למעט נקבות? ואין נראה לומר שמ"משחתם" מרבים ומ"בהם" ממעטים, כי "משחתם" בלי "בהם" אינו משפט, ואין בו משמעות של קביעה, שאפשר ללמוד ממנה עשה. ועל פי הגהת הגר"א בספרא המובאת בפ"י ה'חפץ חיים' הנ"ל פסקה א', המיעוט לנקבות הוא מ"מום במ", ולפי"ז אפשר לכאורה לומר ש"משחתם בהם" מרבה נקבות לאיסור נטילת האם, ו"מום במ" ממעט נקבות מכוס של עיקרין. אך עדיין קשה, כי אם "מום במ" רומז לזכרים שמומם בגלוי, מניין לת"ק לומר ש"משחתם בהם" בא לרבות גם כוס של עיקרין לזכרים וגם נטילת האם לנקבות, אולי הוא בא רק לכוס של עיקרין, ונקבות ממועטות מ"מום במ" (זה יקשה אפילו אם נידחק לומר ש"משחתם" מרבה ו"בהם" ממעט). ואין לומר שזה משום שאם נצרך "מום במ" למעט נקבות מכוס של עיקרין, הרי שיש איסור סירוס גם בנקבות, שהרי לר' יהודה "מום במ" ממעט נקבות לגמרי, והאג"מ אומר שהמיעוט הוצרך מפני שאם התרבה גם כוס של עיקרין לאיסור, שאינו באיברי הזכר כמו מעוך וכתות וכו', "ודאי היה לנו לרבות לאיסור אף נקבות", ולכן הוצרך הכתוב למעט. ועוד קשה, שבביאור הגר"א לפנינו מובא נוסח הספרא לא כבהגהת ה'חפץ חיים'. וצ"ע בדברי הגר"א בזה.

ולענ"ד נראה שהסבר הספרא הוא כמ"ש לעיל פסקה א', שת"ק לומד מ"בהם" שהכוונה לרבות איברי הלידה של נקבות שהם "בהם", בתוכם, ור' יהודה סבר ש"בהם" מתייחס לאיברי הזכר שבגלוי שעליהם נאמר לעיל "מעוך וכתות" וכו', ולכן הוא ממעט נקבות. וכוס של עיקרין לדעת הרמב"ם והשו"ע אינה מדאורייתא, ומה שהקשה האג"מ מה יעשה ר' יהודה בקרא דמשחתם, כי למעט נקבות אין צורך במיעוט - י"ל שאלמלא המיעוט היינו חושבים שכל שמשחית

איברי הולדה הוא בלאו של "בארצכם לא תעשו", גם אם הם איברים פנימיים ואין בהם איסור הקרבה, כמו שכתבו התוס' בכורות שאיסור "בארצכם" חל גם על סירוס בביצים שלדעת ראב"י ור' יוסי אינו מום שבגלוי ואין בו איסור למזבח.

על הדברים הנ"ל מוסיף האג"מ בסוגריים: "ובמגיד משנה פט"ז מאיסורי ביאה הי"א יש פלא, שמפרש דהרמב"ם מפרש דר' יהודה רק פוטר, ולכאורה הוא משום דפסק כת"ק. ואולי סובר המ"מ דלת"ק איתרכו גם לחיוב בנשים, וזה לא מסתבר, דאם כן היה לו לחייב בכוס של עיקרין, ואם לא מרבה כוס של עיקרין, מה יעשה ר' יהודה בקרא דמשחתם, וצ"ע, והנכון כהגר"א דאדרבה פסק כת"ק דהלכה כרבים".

דברים אלה הם כאמור נגד תוספתא מפורשת במכות, אך גם בלי התוספתא אין כאן שום פלא על המ"מ, שכן המ"מ כותב בפירוש שהרמב"ם פסק כר' יהודה מפני שסתמא דגמ' בשבת כמותו, וכמו שכתבו הרמב"ן והרשב"א שם שבאשה אין דין סירוס. ומצינו לא פעם שאם סתמא דגמ' נוקטת כדעת יחיד, הפוסקים מוכיחים מזה שהלכה כמותו. ועל השאלה מה יעשה ר' יהודה בקרא דמשחתם ענינו לעיל¹⁰.

ובתשובה מאוחרת יותר (אה"ע ח"ד סי' ל"ד [תשל"ט]) חזר בו קצת האג"מ, והראה שרבנו הלל והתוס' והרמב"ן והרשב"א חולקים על שיטת הגר"א, וסוברים שסתמא דגמרא בשבת היא כר' יהודה, וכתב שגם אם יש איסור דרבנן בסירוס אשה אפשר להניח שבמקום צער גדול לא גזרו רבנן, ויש ראשונים הסוברים שאין באשה איסור כלל, וסמך על כל זה להקל לבצע ניתוח של סירוס באשה שבאופן אחר לא תוכל לחיות חיי אישות עם בעלה, ע"ש.

לסיכום: בשו"ע נפסק שהמסרס את האשה פטור אבל אסור, ולפי מה שהתברר לעיל האיסור אינו מדאורייתא אלא מדרבנן. לדעת הט"ז איסור דרבנן זה אינו מיוחד לסירוס, אלא הוא האיסור לחבול בגוף האדם. איסור חבלה בגוף אינו קיים כאשר יש צורך רפואי בחבלה, אף כשאין המדובר בפיקוח נפש. וגם אם אין מקבלים את הבנת הט"ז בדעת הרמב"ם והשו"ע, אלא חוששים שיש איסור דרבנן מיוחד על סירוס אשה – יש לצרף את שיטות הרמב"ן והרשב"א וה"ראים'

10. באופן כללי יש להעיר: אמנם עפר אנחנו תחת כפות רגלי גאונותו של הגר"א, אבל אין צורך להצדיק תמיד את דעתו גם כאשר הוא חולק על ראשונים.

והסמ"ג לפיהן אין אפילו מדרבנן איסור של סירוס באשה, וקיי"ל שבאיסור דרבנן סומכים אפילו על דעת יחיד בשעת הדחק.

מסקנות להלכה

- א. סירוס אשה על ידי פגיעה פיסית באיברי הרבייה אסור מדרבנן. לעומת זאת סירוס בדרך של טיפול תרופתי ("שתייית כוס של עיקרין") מותר באשה.
- ב. במקרה של צורך רפואי לבצע ניתוח של סירוס באשה – כגון כריתת רחם או שחלות – כל שמדובר בחשש לסכנת חיים אין צריך לומר שהדבר מותר. ובמקרה שאין המדובר בסכנה, אלא בצורך רפואי אחר, כולל יצירת האפשרות לחיי אישות תקינים, יש מקום להתיר ניתוח כזה אפילו לאשה נשואה אם בעלה כבר קיים פו"ר (ע' ב'מסקנות להלכה' בסוגיית פריה ורביה, סעיף ד').